

МАСОВА КУЛЬТУРА

УДК 008+791

*Пожарська Олена Юрївна,
аспірантка,
Національна академія керівних
кадрів культури і мистецтв
Київ, Україна
elena.artkiiev@gmail.com*

ФЕСТИВАЛІ ЦИРКОВОГО МИСТЕЦТВА ЯК ФОРМА КУЛЬТУРНОЇ ВЗАЄМОДІЇ

Мета статті – осмислення фестивалів циркового мистецтва як явища сучасної художньої культури і форма культурної взаємодії. **Методологія дослідження.** В якості основної теоретичної парадигми в дослідженні використано системний підхід, в межах якого було застосовано такі методи: типологічний дав змогу визначити основні типи фестивалів сучасного циркового мистецтва; аналітичний сприяв виявленню характерних особливостей фестивалів сучасного циркового мистецтва, механізмів їх здійснення і спрямованості діяльності. **Новизна** полягає в тому, що це дослідження є першим дослідженням на цю тему. **Висновки.** Фестиваль циркового мистецтва – це культурна подія, яка функціонує за законами художнього комунікаційного видовища і має ряд характерних ознак: синтетичність, нелокальність, присутність глядача як найважливішої художньої компоненти. Фестивалі циркового мистецтва можна поділити на певні типи за такими ознаками: вид мистецтва; територія охоплення; тип інституціональної підтримки; склад учасників; конкурсна чи репрезентаційна основа. Фестивалі циркового мистецтва – це масштабна форма культурної і міжкультурної взаємодії, яка чутливо реагує на основні тенденції в цьому виді мистецтві і сприяє його інтеграції в світовий культурний процес.

Ключові слова: цирк, циркове мистецтво, фестиваль, культурна взаємодія.

Пожарская Елена Юрьевна, аспирантка, Национальная академия руководящих кадров культуры и искусств, Киев, Украина

Фестивали циркового искусства как форма культурного взаимодействия

Цель статьи – осмысление фестивалей циркового искусства как явления современной художественной культуры и форма культурного взаимодействия. **Методология исследования.** В качестве основной теоретической парадигмы в исследовании использован системный подход, в рамках которого были применены следующие методы: типологический позволил определить основные типы фестивалей современного циркового искусства; аналитический способствовал выявлению характерных особенностей фестивалей современного

циркового искусства, механизмов их осуществления и направленности деятельности. **Новизна** заключается в том, что это исследование является первым исследованием на эту тему. **Выводы.** Фестиваль циркового искусства – это культурное событие, которое функционирует по законам художественного коммуникационного зрелища и имеет ряд характерных признаков: синтетичность, нелокальность, присутствие зрителя как важнейшей художественной компоненты. Фестивали циркового искусства можно разделить на определенные типы по следующим признакам: вид искусства; территория охвата; тип институциональной поддержки; состав участников; конкурсная или репрезентативная основа. Фестивали циркового искусства – это масштабная форма культурного и межкультурного взаимодействия, чутко реагирующая на основные тенденции в этом виде искусства и способствующая его интеграции в мировой культурный процесс.

Ключевые слова: цирк, цирковое искусство, фестиваль, культурное взаимодействие.

Pozhars'ka Olena, postgraduate, National Academy of Management cadres of culture and arts, Kyiv, Ukraine

Festivals of circus art as a form of cultural interaction

The purpose of the article is to comprehend the festivals of circus art as a phenomenon of modern artistic culture and the form of cultural interaction. **Methodology of the study.** As the main theoretical paradigm in the study, the system approach was used, within the framework of which the following methods were applied: the typological allowed to determine the main types of festivals of contemporary circus art; analytical helped to identify the characteristic features of festivals of modern circus art, the mechanisms for their implementation and focus of activities. **The novelty** lies in the fact that this study is the first study on this topic. **Conclusions.** The festival of circus art is a cultural event that functions according to the laws of the artistic communication spectacle and has a number of characteristic features: synthetic, non-locality, the presence of the viewer as the most important artistic component. Festivals of circus art can be divided into certain types on the following grounds: art form; coverage area; type of institutional support; list of participants; competitive or representative basis. Festivals of circus art – a large-scale form of cultural and intercultural interaction, which reacts sensitively to the main tendencies in this kind of art and promotes its integration into the world cultural process.

Key words: circus, circus art, festival, cultural interaction.

Вступ. В умовах сучасної культури одне з лідируючих положень займає фестиваль циркового мистецтва. Активізація цього фестивального руху обумовлена тим, що ця інноваційна форма представлення сучасного мистецтва володіє ширшими можливостями в створенні умов для масової комунікації, на відміну від інших форм експонування. Проведення фестивалів циркового мистецтва всередині країни і на міжнародному рівні сприяє не лише творчому обміну між професійними артистами, а й дає змогу здійснювати діалог й інтеграцію різних культур в єдиному культурному процесі. Глядацька

затребуваність в проведенні фестивалів циркового мистецтва продиктована низкою культурних та соціо-економічних чинників, громадський резонанс цих проєктів поширюється також на сфери туризму і дипломатії. Фестивалі циркового мистецтва істотно впливають на розвиток світового арт-ринку, представляючи коло найбільших цирків та їх артистів.

Аналіз особливостей функціонування та розроблення типології сучасних фестивалів циркового мистецтва, з'ясування принципів взаємодії різних видів мистецтва в єдиному культурному просторі дасть змогу систематизувати і розширити наявні знання про цю форму культурної і міжкультурної взаємодії в сучасній культурології. Незважаючи на очевидну значущість фестивалів циркового мистецтва, це явище культури залишається майже невивченим і не має солідного теоретичного підґрунтя.

Огляд публікацій за темою. Вивчення фестивалю як форми культури визначається науковою традицією в дослідженнях культури і духовного життя суспільства в таких гуманітарних галузях знання, як філософія культури (С. Аверінцев, М. Бахтін, А. Гуревич, С. Іконнікова, М. Каган, Дж. Мердок, А. Флієр та ін.); соціологія і соціальна антропологія (Б. Єрасов та ін.), етнографія (А. Байбурін, Л. Івлева та ін.), мистецтвознавство (А. Авдєєв та ін.), фольклористика (В. Пропп та ін.) і, власне, культурологія (В. Гусєв, В. Розін, А. Флієр). Однак спроб системного аналізу фестивалів циркового мистецтва, пов'язаних з ними термінів і понять, виокремлення основних етапів та особливостей їх розвитку у науковій літературі не було. В якості публікацій про фестивалі циркового мистецтва можна виокремити лише матеріали Інтернет-сайтів різних фестивалів сучасного циркового мистецтва, де відображені програми, тематика, історія фестивалів, але, як правило, відсутній їх теоретичний аналіз, а форма подання матеріалу має, скоріше, ознайомчо-інформаційний характер. Таким чином, комплексного дослідження, присвяченого фестивалям сучасного циркового мистецтва в Україні сьогодні не існує.

Мета статті – осмислення фестивалів циркового мистецтва як синтетичного явища сучасної культури й особливого типу культурної і міжкультурної взаємодії.

Виклад матеріалу. Сучасна дійсність виявляє широку, постійно зростаючу і змінювану різноманітність форм культури. Однією з таких форм є фестиваль, що втілює в сучасній культурній картині образ всенародного свята. Саме слово «фестиваль» латинського походження («festivus»), в романогерманській філології «festival» означає святковий, веселий і використовується як синонім слова «свято». У культурі сучасної України фестиваль – це, по-перше, показ досягнень музичного, театрального, естрадного, циркового, кіномистецтва та ін. мистецтв (Сов.энцикл.словарь, 1989, с.1424), по-друге, це масове святкування, що складається з циклу концертів і вистав, об'єднаних загальною назвою, єдиною програмою і проходять в особливо урочистій обстановці щорічно або раз на кілька років (Музыка. Большой энцикл. словарь, с. 573). На підставі цих даних цирковий фестиваль можна визначити як регулярно повторюване масове святкування, що складається з циклу вистав, об'єднаних спільною темою, що мають на меті показ досягнень циркового

мистецтва. Змістоутворювальними компонентами циркового фестивалю виступають: а) масовість, б) мистецтво як основний зміст, в) наявність теми, г) регулярність, д) видовищність, е) розважальність.

Узагальнивши значний пласт джерел, можна виокремити такі типи фестивалю, як: національні та міжнародні; універсальні (що охоплюють кілька видів мистецтва) і спеціалізовані (з одного виду мистецтва – театральні, музичні, циркові, кінофестивалі тощо); монографічні (присвячені одному автору, драматургу, режисерові, композиторові, акторові) і тематичні (присвячені певному жанру, епосі або стилістичному напрямку); вузькоспеціалізовані (наприклад, фестиваль народної, дитячої, молодіжної пісні). При всій варіативності різновидів, представлених в різних дослідженнях, найбільш обґрунтованою вбачається така типологізація фестивального руху: 1) фестивалі професійної творчості; 2) фестивалі народної творчості; 3) змішані фестивалі. Зокрема, фестивалі професійної творчості, до яких відносяться й циркові фестивалі, зародилися у Великобританії на початку XVIII ст. (Музыка. Большой энцикл. словарь, с. 573), і з часом, у другій половині XVIII – на початку XIX ст., поширилися в Європі. У різний час фестивалі відігравали різну роль у суспільстві. Так, фестивалі епохи Просвітництва були присвячені класичному мистецтву, ставши вираженням торжества накопиченої століттями високої європейської культури, в першу чергу театральної і музичної. Їх коріння сягають форм елітарної культури – концертів, оперних, драматичних вистав, – призначених для мистецтва, що виокремилася в професійну сферу діяльності.

Проблема генезису фестивалю як форми культури являє собою проблему породження новацій та їх інтеграції в існуючі на сучасному етапі культурно-семіотичні системи. Перший етап технології позначеного процесу обумовлений, згідно з А. Флієром, різноманіттям людських інтересів і потреб (Флиер А. Я., 2002, с. 347), які поряд з рисами певної стійкості володіють ще й властивістю мінливості. Іншими словами, чинником, що забезпечує соціокультурну динаміку фестивалю, стає «тенденція до модифікації колишніх і появи нових інтересів і потреб» (Флиер А. Я., 2002, с. 347). Другий етап генезису культурної форми пов'язаний, на думку вченого, з появою окремих представників соціуму, здатних реалізувати замовлення. В даному разі доречно згадати про концепцію одного з американських дослідників культури Л. Уайта. Намагаючись виявити такі властивості культури, які могли б бути відмінними саме по відношенню до культури і нічого іншого, і водночас визначали б культуру як дискурс, Л. Уайт наполягає на тому, що культура являє собою результат символізації, яку здатна здійснювати людина. Відповідно, поведінка людей виступає в якості основної функції культури (Уайт Л., 1997, с. 35).

Фестиваль, як одна з цих форм, синтезував у собі найбільш соціально функціональні елементи святкової спадщини. Якщо, наприклад, спробувати застосувати класифікацію, розроблену для середньовічних свят (їх поділяють на свята спогади і свята перетворення (Реутин М. Ю., 2006), виявиться, що фестиваль включає в себе функції обох груп. З одного боку, сучасні форуми мистецтва реалізують функцію культурної пам'яті, а з іншого, вони виступають як засіб перетворення навколишнього світу: фестивалі пропагують ідеї

культурної рівності, морально-етичного, естетичного, екологічного тощо очищення, а також сприяють психологічному оновленню їх учасників. Втілення цих функцій у фестивалі дає змогу говорити про унікальність й універсальність цієї форми культури.

Перші європейські фестивалі були приводом для спілкування на тему мистецтва. Оскільки таке спілкування було прийнято в певних колах суспільства, що з'явилися на хвилі просвітницького руху в Європі, подібні фестивалі також мали на меті поширити складне і тонке мистецтво вищого стану, давши йому можливість освоїтися в масовій свідомості і гармонізувати, як вважали просвітителі, відносини особистості і суспільства, людини і природи та ін. На початку XIX ст. на формування фестивалю як форми культури вплинув романтизм, який виявляв інтерес до Середньовіччя. Фестивалі цього часу характеризуються спробами повернення до карнавалізації. У першій половині XX в. поряд із поширенням фестивального руху як форми культури почали проводитися міжнародні фестивалі професійного мистецтва. В середині XX ст. проведення фестивалів ініціювалося переважно державою, яка освоювала різні методи збереження і трансляції культури, зважаючи на значну диференціацію і відчуження в соціальному середовищі, якими неминуче характеризується постіндустріальний світ.

В умовах сучасної культури активізація фестивального руху обумовлена тим, що ця інноваційна форма представлення сучасного мистецтва володіє ширшими можливостями в створенні умов для культурної і міжкультурної взаємодії. Проведення фестивалів циркового мистецтва всередині країни і на міжнародному рівні сприяє не лише творчому обміну між професійними артистами, а й дає змогу здійснювати діалог й інтегрувати різні культури в єдиному світовому культурному процесі. Сьогодні фестивалі циркового мистецтва стають дуже популярною формою мистецьких проєктів, оскільки вони відображають стан світового сучасного циркового мистецтва, створюють особливе культурно-комунікативне середовище для творчого обміну. Як затребувана форма репрезентації актуального мистецтва, вони мають власну стратегію, організаційну структуру, моделі фінансування та унікальну історію.

Так, з 2010 р. у м. Дніпро в межах програми міського голови Бориса Філатова «Культурна столиця» проходить Міжнародний дитячий та юнацький фестиваль естрадно-циркового мистецтва «Яскрава арена Дніпра». Участь у фестивалі на арені Дніпропетровського державного цирку беруть сотні юних майстрів з багатьох областей України, а також представники із зарубіжних країн. Протягом кількох днів конкурсанти демонструють свої таланти та вміння в традиційних циркових жанрах: повітряна і партерна гімнастика, жонглювання, еквілібрування, каучук, акробатика, клоунада і пантоміма. Більшість молодих артистів вперше отримують можливість виступити на професійній цирковій арені перед кількатисячною аудиторією. За підсумками конкурсу всі учасники отримують пам'ятні призи від організаторів і партнерів фестивалю, а найбільш талановитий конкурсант отримає найвищу нагороду – Гран-прі фестивалю (В Днепре проходит Международ. фестиваль-конкурс... URL: <https://gorod.dp.ua/news/139744>).

У м. Дніпро також з 2015 р. проходить Всеукраїнський дитячий відкритий фестиваль-конкурс «Перші кроки до зірок» в стилі Garri Potter. Засновником фестивалю є оргкомітет фестивального проекту «Зірки ХХІ ст.», партнерами – Дніпропетровська обласна асоціація баяністів, акордеоністів та вокалістів Національної Всеукраїнської музичної спілки, Дитячий продюсерський центр «Чорна капелюх» Дніпропетровський округ національної хореографічної спілки України та ін. До складу журі входять відомі діячі культури і мистецтва, провідні фахівці в сфері інструментальної музики, вокалу та хореографії, а також учасники та фіналісти теле-шоу «Танцюють Всі», «Голос діти». Програма фестивалю передбачає виступи виконавців інструментальної музики (фортепіано, струнно-смічкові, народні, духові та ударні інструменти), вокалістів (академічний, естрадний вокал), ансамблів, хорових колективів, музичних театрів, шоу-груп, танцівників (дитяча, сучасна, естрадно-спортивна хореографія, хіп-хоп, модерн, брейк-данс, вільна пластика тощо), юних артистів циркового мистецтва (фокуси, еквілібристика, жонгливання), а також демонстрацію колекцій моди. Для учасників, які не мають змоги виїхати на фестиваль, введена номінація «Відео-перегляд конкурсних номерів». Кожен учасник отримує «DIPLOMA про закінчення Хогвартса», солодкий приз Гаррі Поттера, а лауреати 4, 3, 2, 1 ступенів нагороджуються медалями та кубками чарівництва, чарівними паличками, солодощами. Призер гран-прі отримує диплом абсолютного переможця фестивалю, кубок чарівництва і блискучу чарівну паличку (Всеукр. фестиваль-конкурс... URL: <http://zvezda21.com.ua/news/26-27-maya-vseukrainskiy-festival-konkurs-pervye-shagi-k-zvyozdamg-dnepr>).

Міжнародний цирковий фестиваль «Золотий трюк Кобзова», започаткований цирком «Кобзов» у 2011 р., збирає на одній арені майбутніх зірок і найвидатніших циркових артистів з усього світу, які демонструють свої таланти і беруть участь у змаганнях (VII міжнар. цирковий фестиваль «Золотий трюк Кобзова». URL: <https://kobzov.ua/tsyrk-kobzov-ztk-2/>), його відвідують також агенти і президенти багатьох міжнародних фестивалів. За своїми масштабами і значущістю «Золотий трюк Кобзова» є одним з кращих світових фестивалів циркового мистецтва, ставши візитною карткою України на міжнародній арені. Участь у фестивалі, метою якого є виявлення нових талановитих виконавців, а також популяризація України в світі циркового мистецтва, беруть сотні артистів з різних країн світу, представляючи десятки номерів, частина з яких визнана свідченням неперевершеної майстерності їх виконавців (Золотий трюк Кобзова. URL: <http://ww.Київський міжнародний молодежний фестиваль циркового искусства «Золотой каштан». Положение. Retrieved from: http://fest.circus.kiev.ua/ru/polozhenie/> w.circusfest.kobzov.ua/o-festivale).

У 2018 року в м. Києві утретє пройшов щорічний міжнародний юнацький фестиваль циркового мистецтва «Золотий Каштан», заснований Національним цирком України та Київською Академією естрадного та циркового мистецтва за підтримки Європейської циркової асоціації (Київський міжнарод. молодежний фестиваль циркового искусства «Золотой каштан». URL: <http://fest.circus.kiev.ua/ru/polozhenie/>). Участь у фестивалі беруть українські і зарубіжні професійні й аматорські циркові виконавці і колективи, студенти спеціалізованих

навчальних закладів, обдарована молодь, кожен з яких представляє яскравий номер з ефектними декораціями, захоплюючим сюжетом і приголомшливими світлом і звуком. Фестиваль проводиться в два етапи: відбірковий тур, конкурс і гала-концерт. Критеріями оцінювання учасників є: рівень професіоналізму виконавців; оригінальність виконання; складність трюкового репертуару; оригінальне режисерське рішення і новаторство. Міжнародне журі фестивалю складається з видатних діячів культури і мистецтва України, керівників відомих світових цирків, директорів міжнародних циркових фестивалів різних країн світу, світових фахівців у сфері циркового мистецтва.

Змагальна основа фестивалю стимулює прагнення до найкращого результату, стає поштовхом до активізації творчої, інтелектуальної активності великої частини населення, яка захоплюється цирком. Досягнення високого інтелектуального рівня через художню творчість безпосередньо пов'язано з розвитком загальної культури суспільства – культури мислення, спілкування, поведінки, управління, праці, відпочинку, морально-етичного вдосконалення і т.д. Таким чином, фестиваль циркового мистецтва в своїх пізнавально-виховних аспектах ніколи не обмежується гаслом «мистецтво заради мистецтва». Мистецтво фестивалю так чи інакше пов'язане з широкою функціональністю, воно відображає суспільство і відображається на ньому.

Підсумовуючи вищевикладене, можна зробити такі **висновки**. Фестиваль циркового мистецтва – це культурна подія, яка функціонує за законами художнього комунікаційного видовища і має ряд характерних ознак: синтетичність (взаємодія різних видів мистецтва в єдиному художньому просторі), нелокальність (взаємопроникнення різних культур і регіонів), а також присутність глядача як найважливішої художньої компоненти. Розгляд існуючих фестивалів циркового мистецтва та їх об'єднання за схожими аспектами дає змогу поділити їх на різні типи: за видами мистецтва (суто циркові та змішаного типу); за територією охоплення (міжнародні та всеукраїнські); за типом інституціональної підтримки (фестивалі, ініційовані державними чи приватними цирками, органами місцевої влади і т.д.); за складом учасників (дитячі фестивалі, фестивалі професійної творчості); фестивалі на конкурсній основі і без неї.

Аналіз фестивалів сучасного циркового мистецтва дає підстави розглядати їх як масштабна форма культурної і міжкультурної взаємодії, яка чутливо реагує на основні тенденції в цьому виді мистецтві, сприяє його інтеграції в світовий культурний процес. Відтак фестивальний цирковий рух є важливим культуруотворюючим феноменом, що вимагає більш глибокого і всебічного вивчення на предмет виявлення специфіки фестивального циркового руху України в міжнародному контексті, здійснення порівняльного аналізу фестивалів циркового мистецтва в різних регіонах країни, а також розгляду кураторської стратегії як ідейно-концептуальної основи фестивалів циркового мистецтва як великих культурно-мистецьких проектів.

Список використаних джерел

1. Андреева О. А. Стабильность и нестабильность в контексте социокультурного развития / О. А. Андреева. – Таганрог : Таганрогский институт управления и экономики, 2000. – 232 с.
2. Берг М. Рейтинг искусства в зеркале современной прессы и стратегии критики / М. Берг // Современное искусство и средства массовой информации, 1998. – С. 28–34.
3. Быкова Э. В. Культура народная, элитарная и массовая / Э. В. Быкова // Культурология как общая теория культуры. – Москва, 2002. – С. 15–64.
4. Захаров А. В. Традиционная культура в современном обществе / А. В. Захаров // Социологические исследования. – 2004. – № 7. – С. 105–115.
5. Кривцун О. А. Эстетика : учебник / О. А. Кривцун. – Москва : Аспект-Пресс, 2001. – 430 с.
6. Липков А. И. Проблемы художественного воздействия. Принцип аттракциона / А. И. Липков. – Москва : Наука, 1990. – 240 с.
7. Лященко І. Елітарна культура ХХ століття: проблема визначення, соціокультурні передумови та основні етапи її формування і розвитку / І. Лященко // Наук. зап. нац. ун-ту «Острозька академія». Сер. : Філософія. – 2011. – Вип. 8. – С. 123–135.
8. Разлогов К. Э. Культура для необразованных? / К. Э. Разлогов // Общественные науки и современность. – 1990. – № 4. – С. 168–182.
9. Самохвалова В. И. Маскульт и маленький человек / В. И. Самохвалова // Философские науки. – 2001. – №1. – С. 55–66.

References

1. Andreeva, O. (2000). *Stability and instability in the context of socio-cultural development*. Taganrog: Taganrogskiy institut upravleniya i ekonomiki.
2. Berg, M. (1998). 'Rating of art in the mirror of modern press and strategy of criticism'. *Sovremennoe iskusstvo i sredstva massovoy informatsii [Modern art and the media]*, pp. 28–34.
3. Bykova, E. (2002). 'National, elite and mass culture'. *Kul'turologiya kak obshchaya teoriya kul'tury [Culturology as the general theory of culture]*, pp. 15–64.
4. Zakharov, A. (2004). 'Traditional culture in modern society'. *Sotsiologicheskie issledovaniya [Sociological research]*, no. 7. pp. 105–115.
5. Krivtsun, O. (2001). *Aesthetics*. Moscow: Aspekt-Press.
6. Lipkov, A. (1990). *Problems of artistic influence. The principle of attraction*. Moscow: Nauka.
7. Lyashchenko, I. (2011). 'The elite culture of the twentieth century: the problem of definition, socio-cultural background and the main stages of its formation and development'. *Naukovi zapysky natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia». Seriya : Filozofiya [Scientific notes National University of Ostroh Academy. Series : Philosophy]*, vol. 8, pp. 123–135.
8. Razlogov, K. (1990). *Culture for the uneducated?* Social Sciences and Modernity, no. 4, pp. 168–182.
9. Samokhvalova, V. (2001). *Mass cult and a small man*. Philosophical Sciences, no. 1, pp. 55–66.